

Н. І. Єльнікова, викладач (*ХНУВС, Харків*)

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕМИКАННЯ МОВНОГО КОДУ

Дослідження в галузі перемикання кодів триває не одне десятиліття і за цей час сформувало окрему лінгвістичну науку. Підвищення зацікавленістю проблемою мовного контакту лише підтверджує актуальність цього питання.

До 60-х років ХХ століття всі явища мовного контакту, які спостерігалися в мовленні білінгвів, називали «інтерференцією». На початку 70-х років починають виокремлювати явища, пов'язані із контактом систем: інтерференція, конвергенція, запозичення, калька; явища, пов'язані із самим фактом використання двох або більше мов: змішування кодів, перемикання кодів; явища, що виникли в результаті контакту мов: піджини, креольські мови, мови в «перехідному» стані.

У зв'язку із посиленням тенденції глобалізації, активною міграцією народів, виникають нові мовні контакти, які сприяють розширенню сфери взаємодії мовних кодів. Останнім часом у вивченні перемикання коду науковці намагаються побудувати єдину теорію.

Розвиток і розширення міжрегіональних і міжнаціональних контактів, інтенсивна міграція, взаємодія місцевих та офіційних мов у колишніх колоніальних державах, сучасні інтеграційні процеси – ці та інші фактори зумовлюють зростання мовних контактів і, як наслідок – розширення сфери взаємодії мовних кодів.

Будь-яка мовна спільнота використовує певні засоби спілкування – мови, діалекти, жаргони, стилістичні різновиди мов. Кожен із таких засобів спілкування можна назвати кодом. У лінгвістиці під терміном «код» розуміють мовні утворення: мова, територіальний або соціальний діалект, міське койне.

Як зазначає Ф. Бацевич, перемикання кодів – це усвідомлений перехід мовця у процесах мовного (зокрема міжкультурного) спілкування з матричної мови (діалекту, стилю) на іншу мову (діалект, стиль), пов'язаний зі зміною параметрів комунікативного акту.

Одним із перших питання мовного коду проаналізував У. Вайнрайх, наукові розвідки якого можна вважати своєрідним генератором сучасних досліджень. Явищу перемикання мовного коду в українській соціолінгвістиці свої дослідження присвятили такі науковці: Л. Масенко, О. Сербенська, Л. Ставицька, В. Труб, О. Тараненко та ін. Слідом за науковцями виділяємо три основні напрямки дослідження перемикання коду: зовнішні, екстралінгвістичні або соціолінгвістичні; внутрішні, психолінгвістичні; власне лінгвістичні, які, як правило, вивчають на граматичному, синтаксичному та структурному рівнях.

У межах соціолінгвістичної парадигми вивчають питання впливу політичних, демографічних факторів, етнічної приналежності, територіальної спільності й соціального статусу.

Як зазначає К. Майерс-Скоттон, слід протиставити «маркований» і «немаркований» вибір перемикавання мовного коду. Немарковане перемикавання мовного коду відбувається тоді, коли мовець діє відповідно до правил, укладених мовною спільнотою, і перемикається у той момент, коли цього очікує слухач. Марковане перемикавання мовного коду має місце в той момент, коли мовник свідомо переходить на іншу мову в такий спосіб, що співрозмовник сприймає це як відхилення.

Фактор зміни адресата спостерігаємо тоді, коли адресат володіє лише однією із двох мов, які знає мовець. Безсумнівно, останньому доводиться переходити на ту мову, яку знає адресат. Перемикавання на відому співрозмовникові мову повинно відбуватися навіть у той момент, коли до розмови двох білінгвів приєднується третя особа, яка володіє лише однією із відомих усім трьом мов. Якщо співрозмовники не бажають перемикатися на зрозумілу всім трьом особам мову, це можна розцінювати як зневагу до комунікативних запитів одного із мовців.

Зміна ролі мовця також призводить до перемикавання мовного коду. Так, спілкуючись із родиною, можна використовувати одну мову, а під час розмови із керівництвом або органами державної влади – переходити на усталену державою мову.

На вибір коду впливає, безперечно, і тема спілкування. Так, на думку науковців, які досліджували цю проблему, «виробничі» питання мовці обговорюють тією мовою, що містить відповідну термінологію на позначення різних технічних процесів, приладів тощо. Натомість побутові проблеми легше обговорювати рідною мовою або діалектом співрозмовників.

Перемикавання мовного коду слугує як для вираження однаковості з певною соціальною групою, коли слухач відповідає також переходом на інший код, встановлюючи зв'язок, так і для ліквідування із розмови небажаних слухачів, що не володіють мовою, на яку перемикається мовець.

Таким чином, здатність до перемикавання мовного коду свідчить про достатньо високий рівень володіння мовою, комунікативну та загальну культуру мовця. Нездатність людини видозмінювати свою мову у відповідній ситуації, відданість лише одному коду може призводити до комунікативних конфліктів.